

NYT FRA SPROGNÆVNET

DECEMBER 2017

Dansk
Sprognævn

INDHOLD

Leder

Mindeord om professor
Erik Hansen (18.9.1931-2.9.2017)

In memoriam Erik Hansen

Læs Pia Jarvads artikel om
nævnets tidligere formand.

10 år med ludekoldt vand og krisebær – sproget.dk fylder rundt

Et lykkeligt samarbejde mellem
Det Danske Sprog- og Litteratur-
selskab og os er netop fyldt 10 år.

De der eller dem der?

Dronningens nytårstaler under
lup. Hvor udbredt er de-
tendensen?

Spørgsmål & svar

- *Den voksen eller den voksne?*
- *I eller på de sociale medier?*
- *Ikkedigital borger*
- Smiley som erstatning for punktum?
- Navne på uddannelser

Dette nummer er tilegnet Erik Hansen

Foto: Line Pedersen

Mindeord om Erik Hansen

2. september døde Sprognævnets tidligere formand.

ÆRLIGHED, RESPEKT - og beundring. Med disse ord karakteriserede Erik Hansen selv sit forhold til det danske sprog,

og med disse ord kan man også karakterisere Dansk Sprognævnets forhold til Erik Hansen. Erik Hansen har haft tilknytning til Dansk Sprognævn igennem mere end 43 år. Allerede i 1959, længe inden udnævnelsen til professor i 1975, var han i en periode medarbejder i nævnet. I 1973 blev han medlem af Sprognævnets repræsentantskab og arbejdsudvalg, og i 1985 blev han formand, en stilling som han bestred ved siden af sit arbejde på universitetet frem til 2002, hvor han gik på pension.

Erik Hansen har fulgt 3 retskrivningsordbøger på vej. Den mest omtalte, fra 1986, var den første som blev lavet helt og holdent i Sprognævnets eget regi. Det var den der udløste den såkaldte majonæsekrig, som gav den nybagte formand sin ilddåb i pressen. Hele to ringbind med avisudklip fra den tid findes i nævnets arkiv. I mange af dem ser man Erik Hansen argumentere for fordelene ved at stave låneord fra andre sprog efter dansk udtale. Selv sammenfattede han sine oplevelser fra denne hektiske periode i artiklen "Tolv ord, der rystede Danmark", hvor han bl.a. gennemgik nogle af de stavemåder som havde vakt mest harme blandt læserbrevsskribenterne: *konjak, krem, majonæse, paj, remulade, resurse, risalamande, rostbøf, spagetti, vanilje, wienersnitzel og jogurt*. Og så var de endda blot indført som mulige stavemåder ved siden af de traditionelle: *cognac, creme, mayonnaise, pie, remoulade, ressource* osv.

Erik Hansen gik ind for og forsvarede de nye former selv om han godt vidste at det i sidste ende er sprogbugen der bestemmer hvordan sproget udvikler sig – hvad der kommer ind, og hvad der går ud. Sprogbugen har siden bevirket at de kontroversielle stavemåder, bortset fra *remulade, resurse, risalamande* og *vanilje*, nu er fjernet fra Retskrivningsordbogen, og det er faktisk helt i Erik Hansen ånd, for sprogets regler, i dette tilfælde stavemåder, kan betragtes ud fra mange forskellige principper, og det ene er ikke nødvendigvis mere logisk eller bedre end det andet. Har man et princip efter hvilket udenlandske ord staves som de staves i udlandet, er det jo et godt princip. Og har man et princip efter hvilket man tilpasser ordenes stavemåde til udtalen, så er det jo også fint. Det bliver først indviklet når sprogbrugerne den ene gang hylder det ene princip og foretrækker *sjal* i stedet for *shawl*, og andre gange hellere vil skrive *chef* i stedet for *sjæf*.

Ud af Erik Hansens mange artikler og bøger om det danske sprog lyser der et brændende ønske om at forklare sprogets mange fine facetter, ustyrlige udviklinger og mærkelige modsigelser, en lyst til at formidle glæden ved at bruge sproget og en indædt modstand mod sprogrevselse for revselsens skyld, som fx i dette lille citat fra et af hans skrifter:

"Hvis vi elsker, agter og beundrer vort sprog, så prøver vi at lære det at kende i alle dets anvendelser og muligheder; vi gør os umage når vi selv bruger det, ved at være disciplinerede og overholde reglerne, men også ved at være kreative og nyskabende; vi gør vrøvl over dårligt sprog

omkring os: slattent radiodansk, forkrampet forretningskorrespondance, ufatteligt og hjælpeløst administrations- og juristsprog, management-sprogets tomme selvhøjtidelighed og reklamens vandle rutine; og vi er både saglige, strenge og kærlige over for dem vi underviser og rådgiver, således at vor undervisning og vore råd fører til virkelig indsigt i sproget, ikke bare til mekaniske færdigheder, formalisme og korrekthedseksercits.

Kan vi præstere dette, så klarer sproget resten, sådan som det har gjort i 1000 år.”

Sprognævnet vil altid have Erik Hansen i kærlig og respektfuld erindring. ■

In memoriam Erik Hansen

Pia Jarvad blev ansat i Sprognævnet i 1974 og er dermed den person på nævnet som har kendt og arbejdet sammen med Erik Hansen i længst tid.

PIA JARVAD
(f. 1946) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn

RIK HANSEN, vores gamle formand, døde 2. september 2017, 85 år gammel.

Erik Hansens tilknytning til Sprognævnet var lang og engageret; måske var Sprognævnet der hvor han befandt sig bedst i forhold til de mange andre steder han udøvede sin gerning. Sådan følte vi ansatte det. I Sprognævnet fandt han et helle, en forskningsinstitution hvor der først og fremmest blev diskuteret dansk sprog, og hvor tiden ikke skulle bruges til undervisning, studieplaner, administration og alt det der hører til i et stort universitetsinstitut i en periode med betydelige omvæltninger.

Erik kunne være ilter og til tider barsk, men det var ikke den side af Erik vi oplevede, men derimod den altid venlige, imødekommende og opmuntrende Erik.

Erik Hansen var i 1959-60 umiddelbart efter sin kandidatgrad ansat som vikar for den daværende sekretær i det i 1955 oprettede Dansk Sprognævn. I det år behandlede han sagen om lysthuset som sidenhen blev en god historie om de juridiske spørgsmål som jævnligt bliver stillet til Sprognævnet: En mand køber en grund med en klausul om at der kun må bygges lysthus på grunden, manden bygger et rigtigt hus som han kalder sit lysthus – og Sprognævnet skal afgøre hvad et lysthus egentlig er for noget. I 1959-60 blev der stillet ganske få sproglige spørgsmål til nævnet, så han fik lige stiftet bekendtskab med den genre i Sprognævnet som nu har vokset sig stor med flere tusinde svar om året.

Efter vikariatet i Sprognævnet blev han ansat ved Københavns universitet i 1963, fra 1973

som professor, og samme år blev han indvalgt i nævnet og i dets arbejdsudvalg. Sprognævnets opbygning var dengang at nævnet bestod af repræsentanter fra forskellige områder som havde dansk sprog som arbejdsgrundlag, og nævnet valgte et arbejdsudvalg som vitterligt var arbejdende, og som påtog sig dataindsamling til brug for beslutninger om retskrivningen, særligt vanskelige sproglige spørgsmål mv. I dette arbejde var Erik Hansen en af de flittigste, og en stor del af de gennemgribende ændringer i redaktionen af 1986-udgaven af Retskrivningsordbogen og i dens retskrivningsvejledning kommer således fra hans hånd.

Kun 2 år efter at Erik Hansen var indtrådt i arbejdsudvalget, kom artiklen *Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmål* fra 1975. Den var et resultat af hans analyser af argumentationen i nævnets svarpraksis. I argumentationen fandt han de sproglige argumenter som logik, analogi, etymologi brugt i nævnets svar, men der manglede det vigtigste led i argumentationen, nemlig dannelsesargumentet. Ved to konkurrerende, men i og for sig lige gode former, fx *pennalhus/penalhus*, *parentes/parantes* er kun den ene form korrekt, og det er den der bruges af "de rutinerede, bevidste og omhyggelige sprogbrugere hvis sprog traditionelt kaldes "dannet"". Erik Hansens egen konklusion er for ham ikke utypisk et både-og, at den hemmelige præmis er et undertrykkelsesmiddel, og at sprogrigtighedsdiskussionen er en bestræbelse for demokratisering af sproget. Det var en artikel som fik stor betydning for Sprognævnets arbejde. Da bekendtgørelsen

om Sprognævnet fra 1955 blev revideret i 1997, blev det således nedfældet at "ord og ordformer i dansk [skrives] i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug". Helt tilfredsstillende har det dog ikke altid været at operere med denne gode og sikre sprogbruger; jagten på ham/hende er fortsat.

Erik Hansen blev formand for Dansk Sprognævn i 1985. Formanden var formand for nævnet og dets arbejdsudvalg, men dengang var han også daglig leder af sekretariatet, som vi ansatte kaldtes. "Vi har en god mellemtid", kunne formanden normalt konstatere ved frokosttid ved de månedlige arbejdsudvalgsmøder, som han ledte med en fast og til tider utålmodig hånd. Alle fik givet deres holdninger til kende, også de ansatte fik taletid i arbejdsudvalget, og der kunne konkluderes.

Med Erik Hansen som formand trådte sekretariatet ind i en ny æra hvor vi for alvor fik rystet det noget støvede og nørdede af os. Formanden, som han herefter altid blev kaldt, satte vores svarpraksis til debat, vores faglige stringens blev under hans skarpe blik hele tiden skærpet. Selvom ordet som studieobjekt er i centrum for de fleste opgaver i Sprognævnet, ønskede formanden at vi også arbejdede med større helheder end blot ordet (Dansk Ordnavn var Sprognævnet blevet kaldt). Det lå i naturlig forlængelse af hans egen hovedinteresse: grammatikken.

Formanden fik et stort folkeligt gennembrud med den såkaldte majonæsekrig ved udgivelsen af 1986-udgaven af Retskrivningsordbogen, og med Sprognævnet fik han en platform (eller om-

vendt var det Sprognævnet der fik en platform med ham) for både sproglig vejledning og sproglig provokation, begge dele drevet med humor og elegance og altid med de slående eksempler på sprogbrug i diskussionerne. Han gav Sprognævnet en kolossal gennemslagskraft, Sprognævnet blev kendt vidt og bredt, og vi ansatte blev tilskyndet til at tage aktiv del i sprogdebatten ved at deltage i tv- og radioprogrammer som *Sprogminuttet* og *Stav et Tal*, og vi stillede op til utallige interview om det danske sprog.

Ved årsmødet for hele nævnet i 1989 blev der taget hul på drøftelserne om kommatering. Det blev en langvarig drøftelse helt op til i dag. Formanden var svoren pausekommatisist; han har engang fortalt mig at han havde et stempel hvorpå der stod "de kommaer som mangler, skal mangle!" til brug for sine artikler. Formanden var jo klar over at der "i virkeligheden kun er et system: det grammatiske" som han udtalte ved et årsmøde i 1990 og tilføjede på sin særligt prægnante måde: "Folket ønsker en fuldautomatisk løsning, og folket ønsker at sætte komma foran *at*, *som*, *der*. Kommaer er ligegyldige og skaber derfor et sydende raseri. En kommadebat kan vælte en regering". Det sidste er nu ikke sket, men debatten har været heftig, både indenfor og udenfor Sprognævnet. Det første kompromis blev at pausekommaet blev afløst af nyt komma og det grammatiske komma bevaret i Retskrivningsordbogen fra 1996, og disse to systemer blev senere fusioneret til ét kommasystem med mulighed for at vælge startkomma foran ledsætninger til eller fra.

Denne sidste krusedulle på kommasagaen

skete dog efter at formanden i 2002 var gået af. Da var formanden ramt af sygdom som plagede ham i lange perioder derefter, men som ikke forhindrede ham i at komme på Sprognævnet og følge med i vores arbejde.

Han helligede sig nu arbejdet med at fuldføre sit hovedværk, *Grammatik over det Danske Sprog 1-3*, 2011, sammen med professor Lars Heltoft.

Erik Hansen er død. Han efterlader et stort savn hos os alle, men heldigvis har vi gennem de mange år haft ham nært på og fået fra ham en utrolig inspiration til at arbejde videre i hans ånd: med entusiasme og glæde at formidle og åbne det danske sprog for folket.

Ære være hans minde. ■

10 år med luderkoldt vand og krisebær – sproget.dk fylder rundt

Hvorfor er *fanden* et bandeord og *bitch* et skældsord? Må man selv vælge om man vil skrive *resurse* eller *ressource*? Og hvor er det nu lige kommaet skal stå?

I 10 år har man på *sproget.dk* kunnet finde svar på disse spørgsmål og mange, mange flere.

LAURIDS KRISTIAN FAHL
(f. 1968) er seniorredaktør i Det Danske Sprog- og Litteraturselskab

IDA ELISABETH MØRCH
(f. 1968) er seniorkonsulent i Dansk Sprognævn

10 ÅR ER DET 10 ÅR siden at sproget.dk gik i luften. Det skete den 23. oktober 2007 kl. 13, hvor siden blev åbnet i Kulturministeriets Store Mødesal af daværende kulturminister Brian Mikkelsen.

Siden sin start har sproget.dk været det sted på nettet hvor man finder vejledning, oplysning og svar på spørgsmål om det danske sprog og sprogforhold i Danmark. Det er en samlet adgang til Dansk Sprognævns og Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs sprogresurser, dvs. for eksempel *Retskrivningsordbogen*, *Den Danske Ordbog*, *Nye ord i dansk* og *Ordbog over det danske Sprog*.

Herudover kan man dykke ned i *Typiske problemer* og blive klogere på en lang række sproglige faldgruber som fx *Ad eller af?*, *Adverbielt -t*, *Bindestreger*, *Et eller flere ord?*, *Hans, hendes eller sin?*, *Komma*, *Ligge eller lægge?*, *Nogen eller nogle?*, *R-problemer*, *Store eller små bogstaver?* m.fl.

Man finder også en række forskellige ordlister, fx *Grammatiske betegnelser på latin og dansk*, *Oversigt over rene adverbier (biord)*, et *T-lexikon*, der indeholder de fleste af de adverbier som typisk volder problemer, *Indbyggerbetegnelser*, så man kan se hvad en person fra Ribe eller en anden dansk by, købstad eller ø kaldes, *Titler på danske kongelige* og *Transskription af russisk*, så man kan omskrive russiske navne fra det kyrilliske alfabet til det latinske.

Men man kan også fordybe sig i et af vores sproglige *Temaer*, hvor man fx kan læse mere om *Bandeord*, *Dansk tegnsprog*, *Dialekter*, *Nye ord*, *Ordenes oprindelse*, *Ordsprog*, *Slang*, *Sproget på*

Lagkage serveret ved fejringen.

Foto: Dansk Sprognævn

de digitale og sociale medier, Udtale, Ungdomsprog og bogstaverne Æ, ø og å.

Under fanebladet *Leg og lær* finder man en lang række quizzes og øvelser – her kan man teste om man har styr på det man har læst om under *Typiske problemer*. Man finder også *Grammatik for dummies*, 6 sjove videoer hvor man kan lære grammatik med Thomas Skov. Man kan også gå ombord i en mængde gode, gamle ord som er kommet på *Ordmuseum*, dvs. ord der ikke længe bruges så meget.

For nu bare at nævne lidt af det man kan finde på sproget.dk.

TILBLIVELSEN AF SPROGET.DK

Forud for lanceringen af sproget.dk i 2007 var gået godt halvandet år med at udtænke og etablere hjemmesiden, der i sin vorden – altså før vi lagde os fast på navnet *sproget.dk* – gik under benævnelser som *danskportalen.dk*, *dansk-sprog.dk*, *sproginfo.dk* og *sprogportalen.dk*. For i første omgang var siden faktisk tænkt som en portal, dvs. én samlet indgang hvorfra man skulle kunne søge i hhv. Sprognævnets og Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs digitale sprogresurser.

Det stod dog hurtigt klart at vi i redaktionen ønskede at siden skulle være en hjemmeside i egen ret, altså ikke blot en portal, men en egentlig hjemmeside som ud over at give adgang til i forvejen eksisterende resurser også skulle indeholde materiale som ikke fandtes andre steder, altså det der skulle ende med at blive *Typiske problemer* og vores forskellige sproglige *Temaer*. Listen blev langsomt udvidet, og gennem årene er indholdet på sproget.dk vokset støt.

Når de to institutioner i sin tid fandt på at gå sammen om at lave sproget.dk, var det fordi Kulturministeriet – i forlængelse af nedsættelsen af det sprogpoltiske udvalg med professor Jørn Lund i spidsen samt udvalgets rapport *Sprog på*

UDVALGTE BEGIVENHEDER Gennem årene

2010: *Smid en smutter* kommer på

2011: Sproget.dk kommer på Facebook

2012: Ansigtssløft giver sproget.dk nyt brugervenligt design

2013: *Grammatik for dummies* lanceres

2014: Sproget.dk kommer på LinkedIn og Instagram

spil fra 2003 – havde besluttet at ”gøre en ekstraordinær indsats for det danske sprog gennem øget samarbejde og koordination mellem Kulturministeriets institutioner for sprog og litteratur”, dvs. Dansk Sprognævn og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

En del af det øgede samarbejde blev oprettelsen af en fælles hjemmeside, altså sproget.dk, der med Brian Mikkelsens ord i Kulturministeriets pressemeddelelse var ”et flot netsted, som vil kunne fremme korrekt sprogbrug i samfundet og synliggøre for alle, at sproget både er et praktisk redskab til kontakt og et kulturelt udtryk. Her får man virkelig mange netressurser stillet til rådighed til gavn for den enkeltes arbejde med sproget”.

POPULÆRT INDHOLD

Når man kigger nærmere på hvilke sider brugerne især besøger, topper den lange række af typiske problemer under *Råd og regler* listen med siden om *Nogen eller nogle?* som den mest besøgte, skarpt forfulgt af *Ordklasser*, *Grammatiske betegnelser på latin og dansk* samt *Ligge eller lægge?*

Siderne under *Leg og lær* indtager anden-

pladsen, hvor *Quizzer og øvelser* topper, efterfulgt af *Grammatik for dummies* og *Smid en smutter*. Blandt quizzer og øvelser er *Gamle ord og ordsprog* samt *Øvelser om Ordklasser* blandt de mest populære.

På tredjepladsen finder man *Temaerne*, hvor højdespringerne er temaerne om *Ordsprog*, *Ordenes oprindelse* og *Bandeord*.

SØGNING

Knap to tredjedele af de besøgende på sproget.dk bruger søgefeltet til at finde frem til svaret på det de leder efter, og topti over søgeord gennem de seneste 10 år er:

- igang
- allesammen
- komma
- afsted
- imorgen
- selskab
- velkommen
- udover
- antonym
- ligeså

Som det ses af listen, synes mange at have brug for at kontrollere om en ordforbindelse skrives i ét eller to ord (*igang*, *allesammen*, *afsted*, *imorgen*, *udover* og *ligeså*). Søgning på *komma* gælder næppe hverken stavning eller bøjning, men vidner om brugernes behov for hjælp med kommareglerne.

Det er straks mere påfaldende med søgeordet *selskab*. Vi har konstateret at søgningen på dette ord har været støt stigende gennem hele perioden (i overensstemmelse med det stigende antal brugere og præcis som med de øvrige søgeord), så øjensynligt er *selskab* ganske enkelt et ord folk er i tvivl om hvordan man staver til. En

hurtig søgning på internettet vidner da også om at stavemåden med *v* er ganske udbredt.

Mht. søgningen på *velkommen* må man formode at det er flertalsformen man er i tvivl om. Dvs. om man kan skrive "I er velkommen til at ...", eller om det skal hedde "I er velkomne til at ..."? Svaret er at begge dele er korrekte og nævnt i *Retskrivningsordbogen*.

Også søgningen på *antonym* har været støt stigende; her kan vi kun gisne om hvorfor netop dette grammatiske ord har fundet vej ind på topti. Og vores bedste bud er at ordet optræder som markør i ordbogsopslagene fra *Den Danske Ordbog*, og at man måske hér har været i tvivl om betydningen.

UDVIKLINGEN I ANTALLET AF BESØGENDE

Da sproget.dk havde været i luften i et halvt års tid, lå det daglige besøgstal på ca. 1.400 på hverdage. I november 2010 rundede vi første gang 5.000 besøgende; 2 år senere, i oktober 2012, passerede vi 10.000 besøgende, og 3 år senere, i oktober 2015, var tallet endnu engang fordoblet da vi nåede op på 20.000 daglige brugere: I dag ligger antallet på et sted mellem 25 og 30.000 brugere dagligt.

Så det går fremad – og vores brugere synes at være glade for siden. Faktisk er det uhyre sjældent at redaktionen modtager klager eller sure opstød; det er dog sket, men det hører heldigvis til undtagelserne. Til gengæld får vi rigtig mange søde og taknemmelige hilsner – både på vores mail og på Facebook – og dem sætter vi meget stor pris på. ■

De der eller dem der?

Et af de spørgsmål som Sprognævnet ofte får, er om det hedder *til de der* eller *til dem der*. Med udgangspunkt i dronningens nytårstale har Sprognævnets direktør undersøgt forholdet mellem de to konstruktioner i forskellige korpusser.

**SABINE
KIRCHMEIER**
(f. 1955) er direktør i
Dansk Sprognævn

DRONNINGENS NYTÅRSTALE får altid stor bevågenhed, og nytårstalen 2016 var ingen undtagelse. Denne gang var det dog mere formen end indholdet der fangede offentlighedens interesse. Det skyldtes dronningens brug af kasus i forbindelse med pronomenerne (stedordene) *de* og *dem*.

”Her er god grund til at sige tak til alle *de, der* gør en indsats for vores sikkerhed,”

sagde dronningen bl.a., og lignende formuleringer gentog sig 3 andre steder i talen:

”Danmark kan ikke fungere uden alle *de, der* gør en indsats i produktionen.”

”Min tak og nytårshilsen går også til alle *de, der* sørger for, at vi kan leve trygt i hverdagen såvel som på en festaften som denne.”

”Det gælder Politiet og Forsvaret, Beredskabet og *de, der* har vagt, blandt andet på sygehusene.”

Det gav en del reaktioner i aviserne, på de sociale medier og også i Sprognævnets svartjeneste. Mange mente at dronningen skulle have brugt *dem* i stedet for *de*. Andre mente at fænomenet efterhånden er så udbredt at det ikke længere burde give anledning til debat. Men hvor udbredt er det egentligt? Det forsøger jeg at belyse i denne artikel.

HOVEDREGLEN FOR BRUGEN AF DE OG DEM

Hovedreglen er følgende: Når et *personligt pronomen* er subjekt i sætningen, bruges normalt nominativ (*jeg, du, de*), mens den oblique form (*mig, dig, dem*) bruges i alle andre tilfælde (jf. *Håndbog i Nudansk*, Galberg Jacobsen & Stray Jørgensen 2013).

I de første tre eksempler ovenfor er *de* en del af en forholdsordsforbindelse (*til alle de, der ..., uden alle de, der...*). I det sidste eksempel står *de* som led i en sideordningsforbindelse der er objekt (*Politiet og Forsvaret, Beredskabet og de, der ...*). Pronomenet er dermed ikke subjekt i nogen af sætningerne, og derfor skulle den oblique form *dem* have været brugt frem for den nominative form *de*. Ingen af sætningerne overholder altså hovedreglen.

DE-TENDENSEN

Ændringerne i brugen af kasus i sætninger af denne type har været kendt længe. I 1960'erne noterede bl.a. grammatikeren Aage Hansen at brugen af nominativ (*de*) i stedet for oblik (*dem*) var på vej ind i rigssprogsnormen i sætninger som:

”Forpligtelse til at beskytte *de, der* var mindre”

”... dog var det synd at le ad *de* to gamle koner, for mange af *de, som* lo vidste ikke selv meget om penge” (Hansen 1967).

Ligesom i dronningens nytårstale er der tale om sætninger hvor pronomenet efterfølges af en bestemmende relativsætning – altså hvor prono-

menet ikke står alene, men er en del af et mere komplekst led.

Håndbog i Nudansk kalder udviklingen for *de-tendensen*. Håndbogen konstaterer at den såkaldte *de-tendens* er almindeligt udbredt, men ikke accepteret af alle, og anbefaler at man følger hovedreglen og skriver *dem* (*os, jer*) i sætninger hvor pronomenet ikke er subjekt, og altså nøjes med at skrive *de* (*vi, I*) i de tilfælde hvor pronomenet virkelig er subjekt i sætningen.

Galberg Jacobsen (1989) kalder fænomenet for overkorrekt sprogbrug: ... ”af frygt for at komme til at virke udannede kommer *de* så til også at udskifte *dem* med *de* (og *mig* med *jeg* osv.) på steder hvor dannede sprogbrugere aldrig ville gøre det, dvs. der hvor hovedreglen kræver at der bliver brugt *dem*”. *De-tendensen* opstår således der hvor ikke-rutinerede sprogbrugere vil gøre sig ekstra umage.

DE OG DEM I DANSKE TEKSTSAMLINGER

Der findes i dag et antal tekstsamlinger som gør det muligt at undersøge udbredelsen af sproglige fænomener. I vores undersøgelse af *de-tendensen* indgår følgende samlinger:

- Danske aviser (2011-2017 - 267 mio. ord)
- Korpus 90 (1983 - 1992 - 28 mio. ord)
- Korpus 2000 (1998-2002 - 28 mio. ord)
- Sprognævnets twitterkorpus (2008-2016 - 36 mio. ord)
- Sprognævnets samling af gymnasiestile (2016 - 328.000 ord)

» Teksterne dækker forskellige perioder, mange forskellige tekstarter og forskellige grader af talesprogsnær og uformel stil. Ud fra Aage Hansens og Galberg & Jørgensens beskrivelser af at *de*-tendensen er stærk og på vej ind i rigssproget, skulle man umiddelbart forvente at de nyere tekster indeholder flere brud på hovedreglen end de ældre, dvs. at Korpus 90 skulle indeholde færre brud på hovedreglen end danske aviser 2011 – 2017 og Korpus 2000. Endvidere kunne man forestille sig at *de*-tendensen er mere udpræget hos mindre rutinerede sprogbrugere, altså hos gymnasieeleverne.

DE OG DEM I DANSKE AVISER

Danske aviser dækker Sprognævnets samling af artikler fra de store dagblade Berlingske Tidende, Ekstra Bladet, Information, Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Politiken samt fra Weekendavisen. Samlingen omfatter 267 mio. ord. Der er mange forekomster af *de der* og *dem der* med og uden komma imellem. For at gøre undersøgelsen håndterbar blev der søgt på en konstruktion hvor man kan være sikker på at der entydigt er tale om hhv. den oblique og den nominative form, nemlig konstruktionerne ... *til dem der* ... og ... *til de der* ... Den nominative form er dog ikke helt entydig, så eksempler som "Jeg er ikke så god til de der fine ord ..." (Jyllands-Posten 23.8.2005) er blevet sorteret fra. Alt i alt gav søgningerne i danske aviser 3075 forekomster af de to konstruktioner tilsammen. Heraf var 66 med nominativ, dvs. 2,1 % af forekomsterne fulgte ikke hovedreglen.

DE OG DEM I KORPUS 90

Korpus 90 dækker et bredt spektrum af tekster og sprogbrugere fra perioden 1983-1998 og omfatter i alt 28 millioner ord. Korpusset dækker først og fremmest aviser, blade og bøger, men også en del andre tekster, herunder tekster fra

to gymnasier. Fremgangsmåden var den samme som beskrevet for danske aviser:

Søgningerne blev begrænset til ... *til dem der* ... og ... *til de der* ... med og uden komma. Her blev der i alt fundet 372 forekomster af de to konstruktioner. Heraf var 23 med nominativ, dvs. 5,8 % af forekomsterne fulgte ikke hovedreglen.

DE OG DEM I KORPUS 2000

Korpus 2000 dækker et bredt spektrum af tekster fra forskellige sprogbrugere fra perioden 1998-2002 og omfatter i alt 28 millioner ord. Som Korpus 90 dækker Korpus 2000 først og fremmest aviser, blade og bøger, men antallet af andre tekster er større, bl.a. er der tekster fra 14 grundskoler og 4 gymnasier samt tekster fra en lang række privatpersoner. Fremgangsmåden var den samme som beskrevet for danske aviser: Søgningerne blev begrænset til ... *til dem der* ... og ... *til de der* ... med og uden komma. I Korpus 2000 blev der i alt fundet 343 forekomster af de to konstruktioner. Heraf var 34 med nominativ, dvs. 9 % af forekomsterne fulgte ikke hovedreglen.

DE OG DEM PÅ TWITTER

Sprognævnets twitter-korpus indeholder 36 mio. ord fra perioden 2008-2016. Også her blev den begrænsede søgning anvendt. I de gennemførte tweets fandtes 162 forekomster af de to konstruktioner, heraf fulgte 14, dvs. 8,6 %, ikke hovedreglen.

DE OG DEM I DANSKE STILE FRA STUDENTEREKSAMEN

Sprognævnet indsamlede i 2016 193 danske stile fra studentereksamen på HHX, HTX, STX, HF og EUX. Teksterne består af 328.000 ord. Der forekommer i alt 64 sætninger fordelt på 38 elever indeholdende *de der* og *dem der*. I disse sætninger står pronomenet som subjekt 14 gange og i

Kilder	... til <i>de der</i> til <i>dem der</i> ...	% af nominativ for oblik
Danske aviser (2011-2017)	66	3015	2,1 %
Korpus 90 (1983-1992)	23	372	5,8 %
Twitter (2008-2016)	14	148	8,6 %
Korpus 2000 (1998-2002)	34	343	9,0 %
Danske gymnasieelever (2016)	5	49	9,3 %

andre funktioner 49 gange. Ud af disse 49 gange forekommer pronomenet i nominativ 5 gange, dvs. 9,3 % af sætningerne følger *de*-tendensen og overholder ikke hovedreglen. Ser man nærmere på de 5 eksempler, viser det sig at en enkelt elev står for de 4 af forekomsterne, dvs. et helt overvejende antal af gymnasieeleverne (36 ud af 38) overholder altså hovedreglen i deres stile.

Sammenholder man de 5 forskellige undersøgelser, danner der sig ovenstående billede.

Den tekstsamling hvor vi i højeste grad ser hovedreglen overholdt, altså oblik i stedet for nominativ, er i danske dagblade fra 2011-2017. Her udgør bruddet på hovedreglen kun 2,1 % af det samlede antal forekomster. Dernæst følger Korpus 90 med 5,8 %. Twitter, Korpus 2000 og de danske gymnasistile ligger ca. på samme niveau. Brud på hovedreglen forekommer her i mellem 8,6 og 9,3 % af antallet af forekomsterne.

Hypotesen om at *de*-tendensen har været stigende gennem årene, kan kun delvist bekræftes. Ganske vist er *de*-tendensen svagere i Korpus 90 i forhold til Korpus 2000, men den er stærkere end i danske aviser fra perioden 2011-2017. Det er ganske overraskende, ikke mindst fordi den digitale udvikling har medført et stigende tempo i avisernes redaktioner og dermed mindre og mindre tid til korrekturlæsning. Brud på hovedreglen fanges heller ikke af stavekontrollen.

Heller ikke hypotesen om at *de*-tendensen er stærkere hos de urutinerede sprogbrugere, kan bekræftes. Både Korpus 2000 og Korpus 90 indeholder en blanding af tekster fra både urutinerede og rutinerede sprogbrugere, men dog overvejende af den sidste slags. Også på Twitter finder man eksempler på begge dele, dvs. officielle tweets skrevet af rutinerede kommunikationsfolk og private tweets skrevet af mere urutinerede sprogbrugere. Ganske vist ligger gymnasieeleverne samlet set højest, men ikke meget over Korpus 2000 og Twitter, og ved nærmere eftersyn viser det sig at kun to elever ikke har styr på hovedreglen.

Vi kommer nok aldrig til bunds i hvad der lå bag dronningens valg af pronomen – om det var et bevidst signal eller et tegn på at også dronninger kan påvirkes af sproglige tendenser i samfundet. Men det er nok også for tidligt at spå om sædernes forfald, for det ser ud til at der er forholdsvis få brud på hovedreglen i danske aviser, og at i hvert fald størstedelen af de unge der forlod gymnasiet sidste år, ikke er så stærkt påvirket af *de*-tendensen som man kunne forvente.

Måske har deres lærere lært dem den gode tommelfingerregel som er beskrevet i Erik Hansens sprogbræv nr. 2 fra 1985, og som vi fortsat kan anbefale:

» ”Sagen er at vi aldrig er i tvivl når *de* og *dem* står alene. Problemet kommer når der er noget mere med: *de/dem derovre*, *de/dem fra Roskilde*, *de/dem der var her i går*, *de/dem vi har skrevet til*.

Den traditionelle korrekthedsregel siger at valget mellem *de* og *dem* overhovedet ikke har noget at gøre med om ordene står alene eller ej. Det vil jo sige at man bare fjerner tilføjelsen og indpakningen, vælger sin form og sætter tilføjelsen på igen. Sådan:

vi skal give besked til *de/dem der var her i går* →

vi skal give besked til *dem* →

vi skal give besked til *dem der var her i går*

(...)

Det er ikke svært. Kunsten består egentlig kun i at komme i tvivl.” (Hansen 1985). ■

Litteratur

Hansen, Aage (1967) *Moderne Dansk*. Bind 2. København: Grafisk Forlag.

Hansen, Erik (1985): *De og dem*, Sprogbrev, nr. 2. 1985.

Jacobsen, Henrik Galberg & Peter Stray Jørgensen (6. udg., 2013): *Håndbog i Nudansk*, København: Politikens Forlag, s. 122-28

Jacobsen, Henrik Galberg (1989): *Til de der ...?* **Nyt fra Sprognævnet 1989/2, s. 1-7.**

Den voksen eller den voksne?

HEDDER DET *den voksen der har ansvaret* eller *den voksne der har ansvaret*?

BÅDE *den voksen der har ansvaret* og *den voksne der har ansvaret* er korrekt.

Oprindeligt er ordet *voksen* et adjektiv, og i bestemt form og i flertal er bøjningsendelsen *-e*. Det resulterer i *den voksne søn*, *de voksne mennesker* og altså også *den voksne der har ansvaret*. Dette følger mønstret fra andre adjektiver i bestemt form og flertal: *den gamle søn*, *de gamle mennesker*; *den erfarne medarbejder*, *de erfarne lærere* og lign.

Ordet *voksen* har dog undergået en forandring de seneste årtier - muligvis i forbindelse med at offentlig børnepasning er blevet normen snarere end undtagelsen. Det kan nu også bruges som substantiv; substantivbrugen er kommet med i *Retskrivningsordbogen* ved den årlige opdatering i december 2017, og også i *Den Danske Ordbog* (på ordnet.dk) er *voksen* med som substantiv.

Når *voksen* bruges som substantiv, følger det ikke længere adjektivmønstret i bestemt form. Vi har da *den nye voksen hedder Anders*; *den voksen der har det overordnede ansvar på stuen* og lign.

Grammatisk set er begge dele altså rigtigt, men man kan komme ud for at nogle sprogbrugere endnu ikke har vænnet sig til den nye brug og derfor bliver overrasket over at møde den.

ESJ

»

I eller på de sociale medier?

JEG HAR LAGT MÆRKE TIL at I nogle steder på jeres hjemmeside, www.dsn.dk, skriver i *de sociale medier*, fx under punktet "Vi arbejder også med". Det er vel ikke ligefrem forkert, men jeg er ret sikker på at *på de sociale medier* er mere almindeligt, og jeg synes også det lyder meget bedre.

DU HAR RET i at *på de sociale medier* er mere almindeligt end *i de sociale medier*. En søgning i mediearkivet Infomedia viser at *på de sociale medier* er blevet brugt i over 17.000 artikler i perioden august 2016 til august 2017, mens *i de sociale medier* kun forekommer omkring 300 gange.

Man siger jo fx på *Facebook*, *på Twitter* og *på Instagram*, og det må være grunden til at de fleste foretrækker *på de sociale medier* fremfor *i de sociale medier*. På den anden side hedder det jo *i medierne*, og derfor kan det også hedde *i de sociale medier*.

I de tilfælde hvor vi i Sprognævnet har valgt at bruge *i de sociale medier*, er det som regel i forbindelsen *sproget i de sociale medier*, og i denne sammenhæng virker det for os naturligt at bruge *i* i stedet for *på*, sandsynligvis fordi det sammenholdes med *sproget i de traditionelle medier* eller *sproget i de trykte medier* e.l.

AÅJ

Ikkedigital borger

HAR SPROGNÆVNET et bud på en betegnelse der dækker personer som er fritaget for digitale selvbetjeningsløsninger og digital post fra det offentlige eller ikke har digitale kompetencer? Vi har drøftet betegnelserne *analog borger* og *ikkedigital borger*.

ORDFORBINDELSEN *digital borger* om 'borgere der bruger it i kommunikationen med det offentlige' er ret etableret på kommunernes websites, fx har mange af dem en side der hedder sådan. Det betyder at man må acceptere at det er den ordforbindelse der er gængs.

Ordet *digital* er måske ikke helt velvalgt i denne sammenhæng, for det betyder ifølge Den Danske Ordbog (ordnet.dk/ddo) 'med trinvis overgang fra en tilstand til en anden så hver tilstand entydigt kan udtrykkes ved hjælp af fx tal', og det er jo ikke borgeren der er sådan indrettet, men den computer hun bruger til sin kommunikation.

Sprognævnets nyordsordbog, *Nye ord i dansk 1955 til i dag*, på dsn.dk/noid daterer ordet *digital* i denne anvendelse til 2006 i ordforbindelserne *digital indfødt*, *digital indvandrer*, *digital immigrant* og nu altså også i *digital borger*. Tilsvarende betyder *analog* 'med trinløs eller glidende overgang fra én tilstand til en anden', og sådan er mennesker formentlig i visse henseender indrettet rent biologisk, men udtrykket ville ikke være heldigt i denne sammenhæng. Borgere som ikke anvender digitale løsninger, bør ikke betegnes som *analoge*, men som *ikkedigitale*, evt. med bindestreg: *ikke-digitale*, jf. § 57.8 om "usædvanlige sammensætninger" i retskrivningsreglerne.

OR

Smiley som erstatning for punktum?

KAN MAN BRUGE en smiley som erstatning for punktum?

VI KAN I HVERT FALD se at det sker ret hyppigt i sms'er og opslag på de sociale medier som Facebook og Twitter. Det forekommer også på virksomheders hjemmesider, typisk i sammenhænge hvor tonen ikke er så formel.

Dansk Sprognævn udstikker ikke faste regler for brugen af smileyer (emojier og emotikoner). Men vi holder øje med de praksisser man kan se udfolde sig i de nye skriftlige forummer. **Se også denne vejledning andetsteds på vores hjemmeside.**

Her kan vi netop se at der er en udbredt praksis med smiley i slutningen af en sætning. Hvor der for nogle år siden var en tendens til både at have smiley og punktum som afslutning, er den nye tendens at man simpelthen erstatter punktum med smiley. Typisk er der et mellemrum mellem sidste ord og smiley. Hvis teksten fortsætter på den anden side af smileyen, kan man iagttage at sprogbrugerne veksler mellem at begynde den nye sætning med stort bogstav eller med lille. Nogle laver tvungent linjeskift efter smileyen, og en eventuel ny sætning står da typisk med stort begyndelsesbogstav 😊

ESJ

Navne på uddannelser

JEG ER LIGE STARTET på en ny uddannelse, og jeg er kommet i tvivl om om jeg skal skrive min uddannelse med stort eller lille begyndelsesbogstav. Jeg troede egentlig at det skulle skrives med lille, men jeg synes at jeg ser det skrevet med stort flere og flere steder. Hvad er det rigtige?

DU SKAL SKRIVE betegnelsen for din uddannelse med lille begyndelsesbogstav.

Det fremgår af Retskrivningsordbogen, 4. udg., 2012, § 12, stk. 9, at generelle benævnelser på fag, emner, discipliner, studier og uddannelser normalt skrives med lille, fx *biologi*, *faget dansk*, *dansk*, *nationaløkonomi*, *ergoterapeutuddannelsen*.

Det er ganske rigtigt almindeligt at se den slags skrevet med stort, fx "Jeg læser Dansk og Engelsk på Københavns Universitet", men det er ikke desto mindre forkert.

MHA

Husk mandelgaven!

Fik du ikke vores julesællert i mandelgave sidste år, så har du chancen igen i år.

VEJL. PRIS 99 KR.

**BOGEN LIGGER KLAR
I VORES WEBSHOP •
DSN-WEBSHOP.DK •
ELLER I BOGHANDLEN.**

Sprogprisen.dk søger gode tekster

Når sprogpriserne uddeles i april 2018, vælger dommerne mellem de indstillede tekster. Alle kan indsende en eller flere gode tekster i kategorierne:

- Årets bedste brev/e-mail
- Årets bedste hjemmesidetekst
- Årets bedste tekst på sociale medier

Næste gang sprogpriserne uddeles, er 5. april 2018. Temaet for dagen bliver sprog og sport.

SPROGPRISEN DK

NÆSTE NUMMER UDKOMMER I MARTS 2018

Dansk
Sprognævn

ÅRETS ORD 2017

Vær med til at finde årets ord 2017.

Hvilket ord beskriver bedst 2017? Hvilket nyt ord hørte du for første gang? Hvilket gammelt ord blev vakt til live igen?

Sammen med Klog på Sprog på DR P1 indkalder vi forslag til årets ord 2017. Alle kan bidrage. Giv os dit bud på årets ord på www.dsn.dk/ord17, og forklar gerne hvorfor du har valgt dette ord. Du må gerne indsende flere ord.

Årets ord 2017 kåres ved en liveudsendelse af Klog på Sprog d. 19. januar 2018. Dommerkomiteen består af Klog på Sprogs vært Adrian Hughes, Dansk Sprognævns direktør Sabine Kirchmeier, seniorredaktør ved Det danske Sprog- og Litteraturselskab Henrik Lorentzen, DR-værtinde Tine Götzsche, forfatter Lone Aburas og formanden for Danske Gymnasieelevers sammenslutning Jens Philip Yazdani.

Du kan læse mere om årets ord i Danmark og i andre lande i [Nyt fra Sprognævnet 2017/1](#).

Sidste frist for indsendelse af ord er den 5. januar 2018.

■ Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier
■ Redaktion: Margrethe Heidemann Andersen, Jørgen Nørby Jensen og Anni Renner Mortensen

■ ISSN: 2446-3124
■ Layout: Pernille Kleinert
■ DTP: Jannerup A/S

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

AK	Anne Kjærgaard
AÅJ	Anita Ågerup Jervelund
ESJ	Eva Skafte Jensen
IEM	Ida Elisabeth Mørch
JNJ	Jørgen Nørby Jensen
JS	Jørgen Schack
MHA	Margrethe Heidemann Andersen
OR	Ole Ravnholt
PD	Philip Diderichsen
PJ	Pia Jarvad
SK	Sabine Kirchmeier

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Tidsskriftet udkommer 4 gange om året og er gratis. Tilmelding sker på Sprognævnets hjemmeside. Så får du en e-mail 4 gange om året, dvs. hver gang bladet udkommer.

Følg også Dansk Sprognævn på nettet, på LinkedIn og på Facebook:

■ Hjemmesiden: dsn.dk
■ LinkedIn: Dansk Sprognævn
■ Facebook: Dansk Sprognævn

Dansk
Sprognævn

Worsaaesvej 19, 4. sal
1972 Frederiksberg C